

DVĚ POZNÁMKY O STAVEBNĚ HISTORICKÝCH PRŮZKUMECH Z POHLEDU PAMÁTKOVÉ PÉČE

MILOŠ SOLAŘ

Jako profesionální pracovník památkové péče se setkávám se stavebně historickými průzkumy (SHP) nejen jako zpracovatel, ale také jako uživatel. Stavebně historický průzkum je jedním z podstatných podkladů pro rozhodování o způsobu obnovy památek. V této souvislosti bych chtěl upozornit na dva problémy.

Prvým je obecné podceňování úprav 19. a 20. století, které buď vůbec nejsou do průzkumu zahrnuty, nebo jsou stále ještě a priori hodnoceny jako nehodnotné, což v důsledku má na ochranu kulturního dědictví nešťastný a mimořádně ničivý dopad. Takový příspup je metodicky překonaný a praxe stavebně historických průzkumů by na to měla reagovat včetně revize starších elaborátů. V souvislosti se směrnicemi a náměty pro rekonstrukci zároveň připomínám svůj podnět k diskusi o obecných předpokladech a podmínkách rekonstrukce zaniklého (nedochovaného) stavu památky.¹⁾

Aby se mohlo v jednotlivých konkrétních případech odpovědně rozhodnout, zda je případný návrat ke staršímu stavu vhodný, je třeba se nejprve shodnout na obecných kritériích, podle kterých se taková věc má posuzovat. Za podstatná považují čtyři hlediska. V první řadě je to existující stav. Je zásadní rozdíl mezi obnovením zaniklého díla v místě, kde po něm zůstalo prázdné místo, a situací, kdy je to prázdné místo potřeba nejprve vybourat. Za situace, kdy obnovení zaniklého stavu vyžaduje odstranění kvalitních mladších úprav - bez ohledu na skutečnost, že v absolutním měřítku se může jejich hodnota jevit nižší než hodnota staršího stavu - považuji návrat za nepřijatelný. Druhým kritériem je smysl rekonstrukce, tedy otázka, jaký užitek přinese obnova historického stavu dnešní společnosti. Konstatování, že zaniklé dílo bylo skvělé, samo o sobě nestačí. Podmínkou by zejména u větších akcí měla být jasná aktuální potřeba společnosti, která bude případnou rekonstrukcí zaniklého stavu uspokojena. Příkladem může být třeba znovupostavení kostela P. Marie (Frauenkirche) v Drážďanech, které má masivní podporu veřejnosti. Třetím kritériem je otázka, zda je nedochovaný stav dostatečně doložen. U architektury by se měla dodržovat zásada, že veduta nebo obraz samy o sobě nestačí. Je potřeba přesně znát rozměry, materiály, konstrukci a detaily. A konečně čtvrté kritérium se týká reálnosti provedení věrohodné rekonstrukce historického stavu, to znamená, zda je vůbec možné přesně zopakovat původní řešení včetně užitých konstrukcí, materiálů, detailů a dalších náležitostí. Tedy například, zda je u vytápěného interiéru reálná kopie jedno-

duchého barokního okna. Pokud by se návrat k baroknímu stavu měl v takovém případě při realizaci zvrtnout v moderní okno s dvojsklem a nalepenými lištami formálně napodobujícími předlohu, není vhodné otázkou případné rekonstrukce zaniklého stavu vůbec otvírat.

Problém, za jakých okolností je obnovení zaniklého historického stavu nezbytné, vhodné, případně ještě přijatelné, je v praxi památkové péče daleko frekventovanější, než by se na první pohled zdálo. Z metodického hlediska totiž není v principu rozdíl, zda se uvažuje o znovupostavení celé stavby, o rekonstrukci zaniklé podoby střech, o návratu k historické barevnosti fasád či o rekonstrukci oken nebo úplných detailů jako jsou například svítidla nebo kování dveří.

Druhá poznámka se týká úpravy povrchu kamenných konstrukčních prvků. Kamenné konstrukce byly dříve běžně opatřovány krycí povrchovou úpravou - omítkou nebo krycím nátěrem. Povrchové úpravy se z kamene začaly odstraňovat teprve od konce 19. století.²⁾ Při průzkumu je proto nutno vždy předpokládat, že zkoumaný kamenný prvek byl po většinu své existence natřen nebo omítnut. Zřídka - výjimky potvrzují pravidlo. Dokladem jsou nejen fyzické zbytky, analogie a dobové prameny, ale i negativní důkazy, například skutečnost, že povrch kamenného prvku je přesekáán nebo že jeho líc ustupuje za omítku. Podstatným důkazem je také tektonická logika. Je-li profil římsy materiálově, a tedy i barevně rozbit na omítkovou a kamennou část, můžeme se stoprocentní jistotou konstatovat, že se jedná o novodobou úpravu, přičemž historickému stavu odpovídá sjednocující krycí úprava celého profilu. Při průzkumech není možno tuto skutečnost ignorovat. To se týká i archivní části, protože v mnoha případech lze z písemných pramenů přesně doložit, kdy se historická povrchová úprava odstranila. Otázku původní povrchové úpravy kamenných prvků je třeba vždy v interiéru i exteriéru odpovědně prozkoumat a dokumentovat. Musíme si uvědomit, že v mnoha případech máme šanci zachytit a dokumentovat poslední fyzické zbytky původního stavu. Otázku povrchové úpravy je třeba zahrnout také do případných doporučení, jsou-li součástí průzkumové zprávy. Například při obnově „původní“ barokní barevnosti průčelí není možno barevnost omítkových součástí vytrhnout ze souvislosti, ale průčelí je třeba řešit jako architektonický celek, tj. včetně odpovídající historické povrchové úpravy kamenných prvků. Připomínka se samozřejmě týká i případů, kdy jsou povr-

1) M. Solař, Je rekonstrukce mariánského sloupu na Staroměstském náměstí proveditelná? Ano, je, in: Zprávy památkové péče 1/2000, s. 11 - 12.

2) Viz např.: M. Solař, Až na kámen neodírat, in: Zprávy památkové péče 1/1999, s. 43 - 46; V. Wagner, Na původní kámen očistiti, in: Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana, Vladimír Žikeš, Praha 1946; B. Štorm, Základy péče o stavební památky, SÚPPOP, Praha 1965, s. 51, 54, 55.

chové úpravy dosud intaktně zachovány. Vzhledem k rozšířenému a zažitému zlovyku kámen obnažovat, by profesionální stavebně historický průzkum měl v takovém případě

obsahovat výslovné upozornění, že předmětná povrchová úprava (vrstvy povrchových úprav!) odpovídá historickému stavu a tvoří nedílnou součást hodnoty památky.

ZWEI ANMERKUNGEN ZU BAUHISTORISCHEN ANALYSEN

Der Autor macht auf zwei Probleme aufmerksam. Das erste stellt die Unterschätzung der Umgestaltungen des 19. und 20. Jahrhunderts dar, die bei der Erforschungsarbeit entweder überhaupt nicht in die Schlüsse einbegriffen oder stets als wertlos geschätzt werden. Solcher Fortgang ist methodisch überwunden. Die bauhistorisch-analytische Praxis sollte schon auch diese Tatsache berücksichtigen, und zwar einschließlich der Revision älterer Elaborate.

In manchen Fällen wird die Rekonstruktion des eingegangenen (nicht erhaltenen) Zustandes eines Denkmals empfohlen. Das kann manchmal sehr günstig erscheinen, in anderen Fällen ist das aber durchaus unzulässig. Um in konkreten Einzelfällen entscheiden zu können, ob die eventuelle Rückkehr zum älteren Zustand zweckmäßig ist, muß man zunächst eine Übereinstimmung über Gemeinregeln finden, nach den sie beurteilt werden sollen. Der Verfasser hält vier Hinsichten für wesentlich. Es ist ein wesentlicher Unterschied zwischen der Erneuerung eines untergangenen Werkes am Ort, wo nach ihm ein leerer Platz blieb, und der Lage, in der man diesen freien Platz erst durch Niederreißen stehender Bebauung erreichen soll. Bereits dieser Punkt betrifft oft jene höher erwähnten Umgestaltungen des 19. und 20. Jahrhunderts. Die zweite Hinsicht stellt der Sinn der Rekonstruktion dar, d.h. die Frage nach dem Vorteil der Erneuerung des historischen Zustandes für die zeitgenössische Gesellschaft. Als die dritte Hinsicht kommt die Frage zum Ausdruck, ob der nicht erhaltene Zustand genügend bewiesen wird. Bei der Architektur sollte man den Grundsatz behalten, daß Veduten oder Bilder von sich selbst nicht genügen. Es ist notwendig die Maßen, Materialien, Konstruktion und Details genau zu kennen. Die vierte Hinsicht betrifft die Ausführbarkeit einer glaubwürdigen Rekonstruktion. Wenn

die Wiederholung der ursprünglichen Lösung samt der Konstruktion, des Materials und der Details unmöglich ist, erscheint es als kaum zweckmäßig die Frage einer eventuellen Rekonstruktion des eingegangenen Zustands überhaupt zu öffnen.

Die zweite Anmerkung betrifft die Oberflächenbehandlung der Steinkonstruktionsglieder der historischen Architektur. Die Steinkonstruktionen waren früher gewöhnlich mit dem Putz oder Deckanstrich versehen worden. Man begann erst seit dem Ende des 19. Jahrhunderts diese deckende Oberflächenbehandlung vom Stein zu entfernen. Bei der Untersuchung muß man immer voraussetzen, daß die erforschte architektonische Plastik oder das Steinglied für den überwiegenden Teil seiner Existenz verputzt oder angestrichen war. Beweis dafür stellen nicht nur physische Reste, Analogien und zeitgenössische Quellen dar, sondern auch negative Beweise, z. B. die Tatsache, daß die Steinoberfläche überhauen wurde oder daß sie von der Putzoberfläche abgesetzt ist. Einen wesentlichen Beweis dafür bietet auch die Logik der architektonischen Gliederung dar. Wenn z. B. das Gesimsprofil aus der Materialhinsicht aus dem Stein- und Putzteil besteht, läßt es sich mit großer Sicherheit ableiten, es handle sich um eine neuzeitliche Umgestaltung, wobei dem historischen Zustand die vereinigende Oberflächenbehandlung entspricht. Es scheint als notwendig, daß die Frage der Oberflächenbehandlung architektonischer Steinglieder ein verbindlicher Teil aller bauhistorischer Analysen wird. Ebenfalls ist es notwendig jene festgestellten Tatsachen in eventuelle Empfehlungen einzugliedern.

(Übersetzung J. Noll)